

Ik is een Ander

harmen elisa (harry) brandsma

Narratio

ISBN: 978 90 5263 3985

NUR: 712

Omslagillustratie: Kathmandu, Nepal, *Vrouw met kind*

© Harmen Elisa Brandsma 2010

© 2018 theologische uitgeverij NARRATIO,

Postbus 1006, 4200 CA Gorinchem.

tel. 0183 62 81 88 e-mail: verkoop@narratio.nl

Actuele informatie is te vinden op www.narratio.nl

Onze uitgaven zijn ook te koop via de boekhandel en www.kerkboek.nl
(ook in België).

Niets uit deze uitgave mag verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale bestandskopie, luisterboek, Digi-boek, Internet-PDF of op welke andere wijze dan ook, behoudens voor eigen gebruik, zonder de voorafgaande toestemming van de uitgever c.q. de auteur. Citaten tot maximaal vier regels zijn toegestaan, grotere citaten vallen onder het overnamerecht waarvoor toestemming is vereist, tenzij gedaan in het kader van een recensie.

*'Wie zich niet in het gevaar begeeft komt erin om'*¹

Ter herinnering aan mijn vriend en collega

Martin Zandstra

8 augustus 1946 - 10 april 2013

-
1. In een nieuwsuitzending op de radio van afgelopen week (week 48, 2017) werd deze uitspraak aangehaald en toegeschreven aan Ernst Bloch. Ik heb niet kunnen achterhalen of het zo is, maar de uitspraak spreekt mij aan. In mijn 'hertaling' wordt het: 'Wij gaan ten onder aan de uitdagingen die we niet aan durven gaan.'

Dankwoord

In mijn leven kwam en kom ik nog steeds mensen tegen die mij beter kennen dan ik mijzelf ken. Voor mij waren en zijn zij een spiegel waarin ik een vaak onverwachte reflectie zag.² Daarbij denk ik aan Ann Dickson, jongerenwerkster van de Corrymeela Community³ die tegen mij zei: ‘Kom hier werken, wij hebben jou nodig.’ Meüs Stellingwerf, die door zijn enthousiaste verhalen over de mimevoorstelling van de Hogeschool voor de Kunsten mij op het pad van de mime gebracht heeft. Rob List, theatermaker en danser die tijdens mijn auditie voor de mimeschool een doorslaggevende stem had bij de toelating met de tekst: ‘Jij kunt niet bewegen, maar je kan een goede docent worden.’ Als trouwe steun en toeverlaat en collega-theatermaker Manette Meulenkamp. Aan Eric Cossee die mij in Noord-Ierland voorhield: ‘Als je vastloopt in je studie, probeer het dan bij de remonstranten. Aan Marius van Leeuwen, die tijdens mijn afstuderen de aanwezige mensen geruststelde door te zeggen – naar ik heb gehoord –: ‘Hij wordt gevangenispredikant.’

-
2. I'll be your mirror
Reflect what you are, in case you don't know
I'll be the wind, the rain and the sunset
The light on your door to show that you're home

When you think the night has seen your mind
That inside you're twisted and unkind
Let me stand to show that you are blind
Please put down your hands
'Cause I see you

I find it hard to believe you don't know
The beauty that you are
But if you don't let me be your eyes
A hand in your darkness, so you won't be afraid

When you think the night has seen your mind
That inside you're twisted and unkind
Let me stand to show that you are blind
Please put down your hands
'Cause I see you

Nico and Velvet Underground 1966 – Lyrics: Lou Reed

3. Corrymeela is de oudste organisatie voor vrede en verzoening in Noord-Ierland.

Hij redde zo mijn afstuderen aan het remonstrantse seminarie. De aanwezige afgevaardigden uit het land waren ontregeld door mijn optreden, want ik had mij niet aan de voorgeschreven procedure gehouden. Jan Bodisco-Massink, die in mij een goede gevangenispredikant zag, dank ik voor zijn begeleiding en vele gesprekken. Zijn pretogen. Zijn inzicht in de menselijke inborst die mijn fascinatie in wat mensen elkaar aandoen blijvend heeft gevoed. Via hem heb ik mede ontdekt dat 'Ik een Ander is' en dat ik zeker niet het centrum van de wereld ben.

Stille zaterdag 2018

De namen in het boek zijn waar nodig gefingeerd.

Inhoud

Dankwoord	4
Inhoud	6
Het boek dat nooit geschreven kon worden	9
Inleiding	12
Een Gebed	14
Ziekte (Ziekte, beterschap en gender, een manier van kijken)	16
Beste collega's, vrienden, familie, kennissen	22
Goede mensen die met mij meeleven	24
Autonomy and Health	27
<i>Binding</i>	29
<i>Een manier van verstaan</i>	34
Ethiek	38
<i>Genderpleidooi voor een derde sekse</i>	42
Snurken aller landen verenigt u	42
'Snurken aller lande verenigt u' – Het lichaam als sekse	51
<i>G'd bevrijdt</i>	55
Theater	62
Oog krijgen voor het onverwachte	62
De Evangelist	67
Hectische evangelisten vechten om elk zieltje	70
Theater in Zuid-Afrika en Noord-Ierland	72
Hoe het woordje 'tog' de wereld veranderde – over waarheid en bevrijding	75
<i>Theater Noord-Ierland</i>	79
David and Goliath and the art of throwing stones	79
High Performance from summer school students at arts centre	81
<i>Noach</i>	84
<i>Wachten – Klaas</i>	88
<i>Wachten – als werkwoord</i>	92
Gevangenis	95
Als ik G'd zeg ...	95
Jezus, die is er al	97
Prison Chaplain Deepens Thought	105
Pleidooi voor een respectloze maatschappij	107

Verhalen	111
En toch ...	111
Heb vertrouwen	115
Herdenking	117
<i>Preken – gevangenis</i>	120
Doopdienst Simon	120
Wij zijn allen gevangenen	124
Geweld	127
‘Geweld, religie en seksualiteit zijn niet los verkrijgbaar’	127
‘Vrijheid en Oorlog, een noodzakelijke paradox voor vrede’	133
Reactie van een aanwezige	137
<i>Beren 1</i>	139
<i>Mogelijk verstaan van het offer 2</i>	144
Interviews	150
Mimen ter verzoening	150
Verzoening, een vak apart?	153
Belfast’s very own flying Dutchman	159
‘Tranen serieus nemen, daar gaat het om in Belfast’	161
The Waterworks	172
Kwetsbaarheid als grondwoord	176
Noord-Ierland tussen vrees en hoop	179
Ik zoek geen principes, maar mensen	182
<i>Paradise lost</i>	186
<i>A Wedding</i>	193
<i>Brieven van en aan mijn vriend</i>	197
Reisverslagen (Noord-)Ierland gevangenenbezoek	
Brief aan een gedetineerde	228
Transsylvanië	229
Een Dans	229
<i>Verrader</i>	231
<i>Was God maar dood</i>	237
Bevrijding en verzoening	241
Zingeving is mensen uit hun isolement laten komen	241
‘Juist in dit werk kun je hoop zichtbaar maken’	243
Terug naar de tuin	246
Wijnlab	255

Beste Jet	256
De Domtorenrukker	261
Uitzicht op een land dat is beloofd	263
Interviews	269
‘Ik ben een beetje een ontregelende dominee’	269
Jezelf liefhebben als je vijand	273
Omarm de duivel, vind God	276
Omarm de Duivel, vind God – Sympathy for the Devil	281
<i>Weggaan</i>	282
Terugblik: ‘Ik is een Ander’	285
Overweging over vrijheid	290
Hoe ik het begrijp?	293
‘Bajesbiografie’	294
Docenten die met mij meereizen	295
Bronnen	296

Het boek dat nooit geschreven kon worden

Mijn dyslexie is pas laat gediagnosticeerd. Via een grillige studiecarière van lagere technische school naar universitair en hoger onderwijs heb ik mijn studies afgemaakt. Teksten schrijven is voor mij een gevecht. Het is een worsteling die ik graag uit de weg ga. Tot tweemaal toe is mij tijdens mijn opleidingen het advies gegeven om te stoppen. Eenmaal bij het inleveren van een tentamen waarop de examinerator mij voor gek en dom verklaarde. En één keer op de mimeopleiding waar bij mij een 'gebrekkige' motoriek werd geconstateerd. In mijn studietijd werd een gebrekkige schijfvaardigheid gekoppeld aan de intelligentiecoëfficiënt. Met mijn denkvermogen schijnt niets mis te zijn. En met mijn bewegen – dat ik veelal dansen noem – gaat het ook steeds beter. Schrijven is een ander verhaal. Mijn vaak ondoordringbare schrijfteksten zijn met hulp van Marrit Sybrandy toegankelijk gemaakt. Zij gidste mij door het labyrint van taal en tekens en was daarin mijn danspartner. Het is dan ook door haar choreografie en de eindredactie van Dullyna en Leen van theologische uitgeverij Narratio dat er een boek voor u ligt.

Bij het hernemen van mijn geloven zijn voetnoten toegevoegd die als een schoolbord functioneren waar de artikelen op staan. De tekst kun je lezen zonder je af te vragen waar het bord uit opgebouwd is.

Eén van de uitspraken van een oud-docent aan de Agogisch-Theologische Opleiding ATO en later docent filosofie en hermeneutiek aan de Universitaire Faculteit voor Protestantse Godgeleerdheid (UFGP) te Brussel, R. van Roon⁴: *'Ik bid nooit want ik bid altijd'* een zegswijze die het leven als een gebed benadert en die voor mij een belangrijke drijfveer in mijn werk en leven is geworden.

Nu het boek geschreven is

Het is een boek waar veel mensen mij bij geholpen hebben. De interviews en gesprekken met hen en de latere artikelen die ik schreef geven de ontwikkeling in mijn denken aan. Nu ik ze teruglees ben ik verbaasd over hoe ik al veertig jaar hetzelfde zeg.

4. 1926–1 april 1996.

In één zin is het samen te vatten als: Jij, die Ander⁵, bent niet tot jezelf terug te brengen, zoals ik niet tot mijzelf terug te brengen ben; identiteit ligt tussen ons in.⁶ In die open ruimte ontstaat uiteindelijk 'diegene die we zijn'. Wij hebben in die zin altijd een dialogische identiteit, identiteit staat nooit op zichzelf. De open ruimte vindt ook in Gods naam plaats. Om deze open ruimte binnen God aan te geven gebruik ik de schrijfwijze G'd. In andere verhalen wordt de schrijfwijze van de betrokkene gebruikt. G'd heeft mensen nodig en nodigt ons uit zoals Mozes bij het brandende braambos.⁷ Het denken over G'd is in taal opgebouwd en het is vanuit de taal dat deze scheppende ruimte ons toevalt.⁸ In het verhaal 'Wachten' staat beschreven wat dit 'toevallen' voor consequenties voor het leven heeft.

Als geestelijk verzorgers spreken wij meestal niet over ons geloof. Doorgaans gaan we uit van een gemeenschappelijke veronderstelling dat G'd bestaat. Hoe dit 'bestaan' voor onszelf eruitziet wordt niet verder ingevuld. Dit invullen maakt vaak 'ongemakkelijk'. Bij kennissen en vrienden functioneer ik als projectiebord van hun verleden. Van hen hoor ik over hun geloof en afscheid ervan. Tegelijkertijd hoor ik 'nieuwe geloofswaarheden'. Eén van maakbaarheid, zelfredzaamheid en het eeuwige nu. Mijn domineeschap en liefde voor bijbelverhalen ontregelt hen. Vooral als ik spreek over mijn anarchistische, atheïstische benadering van het geloof. Jammer genoeg worden deze woorden op een nogal eenduidige manier verstaan: waarin anarchistisch samenvalt met chaos en atheïsme met ontkenning van

-
5. Rudi Visser, *Vreemd gaan en vreemd blijven, Filosofie van multiculturaliteit*, Uitgeverij Sun 2005, blz. 74 *Want de Ander is misschien, zoals ikzelf, allereerst 'vreemdeling', niet omdat hij zonder die wortels is die ik bezit, maar omdat wij beiden gehecht zijn aan iets dat ons te nabij is om ons onverschillig te laten, maar tegelijk te ver om het ons bezit te noemen. Blz. 134: Men moet slechts inziens dat pas als ik een vreemdeling voor mijzelf geworden ben, alle anderen ook vreemdelingen kunnen zijn, en niet: ophouden vreemdelingen te zijn zoals Kristeva beweert.*
 6. Marc Colpaert, Canon Cultuurcel, LannooCampus, *Tot waar de beide zeeën samenkomen, Verbeelding, een sleutel tot intercultureel opvoeden*, 2007 blz. 55, *De grootste narratieve identiteit die betekenis geeft Onverschilligheid is dodelijk, want het houdt uiteindelijk de ontkenning van verschillen in. En als er geen verschil mag bestaan, kun je de ander niet ontmoeten. Maar wie interactie aangaat, stuit altijd op culturele bepaaldheid. Interactie start asymmetrisch. Je mag immers niet meteen wederkerigheid verwachten. En verder is geen (horizontale) dialoog met die ander mogelijk, als niet tegelijk een transgenerationale dialoog wordt aangegaan.*
 7. Exodus 3:1-6.
 8. Genesis 1 en Johannes 1.

het mysterie van het oneindige. Ik gebruik deze woorden meer in de zin van ontregelend en het niet willen overgeven aan de goden van deze wereld. Kortom het is als teruggeworpen worden op 'onszelf' en de verantwoordelijkheid die dat met zich meebrengt. Een verantwoordelijkheid die uiteindelijk niet met onszelf samenvalt maar tussen mij en de Ander plaatsvindt.

Het geloof waar ik mee dans, gaat samen met een vreugde vinden in de levensweg die op mij afkomt. Het is het leven lezen op een ontvankelijke manier, op voorspoed en tegenslagen zonder daar direct een duiding aan te geven. Het is een overgave aan het lachen, huilen, rouwen en zo aan het leven zelf. Dit boek is een verzameling opgebouwd uit interviews, brieven, preken⁹, liedteksten en verhalen. Het geschrevene kent geen eenduidige chronologische opbouw. Elk verhaal is op zichzelf te lezen en draait op zijn manier rond de vraag 'Wie is ik'?

'Ik is een Ander'

9. De preken zijn nooit uitgesproken zoals ze in dit boek worden gepresenteerd. Wat ik voor mij heb liggen tijdens de dienst zijn wegwijzers waarlangs ik mijn betoog opbouw. Geboren uit een 'onmacht' is mijn spreken tot creatief preken en een aanmoediging tot creatief verstaan geworden. Wat je uitzendt is namelijk nooit wat ontvangen wordt. Ook daar bewaakt ruimte 'de Eeuwige', het terugval- len in eenduidigheid.

Inleiding

In het voorliggende boek wordt je regelmatig op het verkeerde been gezet. De neergeschreven gedachten springen onverwachts in een andere richting dan je zou denken en soms ook zou willen. In eerste instantie lijkt dat soms chaotisch. Maar juist dat hoort bij het denken van Harry Brandsma. Zijn denken is creatief, laat ruimte aan de ‘mee-denker’. De gedachten worden daarbij niet ‘recht toe – recht aan’ ontwikkeld maar komen langs kronkelige paden uiteindelijk tot het beoogde doel. Het beoogde doel is daarbij meestal niet het antwoord; dikwijls gaat het Harry Brandsma veel meer om de goede vraag dan om het antwoord.

Harry Brandsma ‘ontregelt’ de lezer of de luisteraar regelmatig om te bewerkstelligen dat zij zich niet te snel tevreden geven. Hij is huiverig voor al te gemakkelijke schema’s, oordelen en beschouwingen.

In de voorliggende artikelen, preken, interviews en brieven ontmoeten we een denker die er tegen strijdt God, mens en wereld vast te leggen in een systeem. Ze komen pas tot hun recht als ze elkaar werkelijk ontmoeten en zo elkaar a.h.w. scheppen. Het gaat om een ‘dialogische identiteit’.

Harry Brandsma zelf vat de voorliggende teksten samen met de volgende zin: “Jij, die Ander, bent niet tot jezelf terug te brengen, zoals ik niet tot mijzelf terug te brengen ben; identiteit ligt tussen ons in. In die open ruimte ontstaat uiteindelijk ‘diegene die we zijn.’” Daarbij speelt de Geest van God een beslissende rol. Zij bewaakt uiteindelijk de open ruimte waarin ontmoeting plaats kan vinden.

Uit de teksten blijkt dat Harry Brandsma lang op plekken gewerkt heeft waar geweld een grote rol speelt: Noord-Ierland, Zuid-Afrika, de gevangenissen. Ook hier bestrijdt Harry Brandsma de te gemakkelijke schema’s van goed en kwaad. Zo eenvoudig is de werkelijkheid gewoonweg niet.

In en door de teksten heen ontmoeten we een justitiepredikant die met ontzettend veel liefde schrijft over de mensen die hem toevertrouwd waren. Hij werkte als gevangenisdominee vanuit een diep respect en begrip voor en aanvaarding van de gedetineerden, maar tegelijkertijd betekende dat niet dat hij niet confronteerde.

Uiteindelijk gaat het er om 'verantwoordelijkheid voor het leven te nemen' - zonder slappe excuses, zonder goedkope genade maar ook en zonder te gemakkelijke troost. Maar met hoop en uitzicht.

Harry Brandsma's teksten dagen uit tot denken en regelmatig ook tot tegenspraak. Dat laatste zal Harry alleen maar toejuichen. Want dan kan het gesprek op gang komen.

September 2018
Jan-Gerd Heetderks
Hoofdjustitiepredikant

Een Gebed

Mijn Vader¹⁰ verdween langzaam na het eten in zijn gebed. Zo herinner ik mijn vader, als hij na de middagmaaltijd het gebed uitsprak. In zo'n tien jaar tijd werd het van helder uitgesproken tot een gemurmel, met daarin soms één helder woord. Aan de 'smartens'¹¹ bleef ik hangen en vroeg mij af wat dat betekende. Ook bij het bijbellezen vervaagden zijn teksten in een onduidelijke geprevel. Als zijn lezen mijn moeder¹² te veel werd zei ze: 'Man, laat Harry toch lezen.' En geleidelijk werd zijn plek aan tafel overgenomen.

Na zijn hartoperatie, vijftien jaar hiervoor, herstelde hij slecht. Er kwam nu geen beterschap, alleen langzaam loslaten bleef over. Zijn parkinson en leeftijd vochten met zijn wil. Hij zag zijn vrouw in haar geschiedenis verdwijnen. De angst die in moeder genesteld zat nam, als mistvlagen die steeds langer duurden, haar leven over. Hij wilde voor haar zorgen maar zijn lichaam was al aan het uitvallen. Hij werd strammer en basisfuncties vielen uit. Deze ongelijktijdigheid werd aan de etenstafel steeds duidelijker. Een aftakelend lichaam tegenover een verdwijnende geest. Hij overleed een halfjaar voordat zijn vrouw stierf. Moeder bracht met haar kinderen vader naar het graf. Hij die zijn aan zichzelf opgelegde taak niet kon afmaken. Tot haar einde wilde hij bij zijn vrouw zijn en voor haar zorgen.

10. Teunis Titus Brandsma, Drachten 12 juli 1916–Putten 7 juni 2006.

11. *Enige gezangen* 11 vers 1.

O Heer, wij danken U van harte,
Voor nooddrift en voor overvloed;
Waar menig mens eet brood der smarte,
Hebt Gij ons mild en wel gevoed;
Doch geef, dat onze ziele niet
Aan dit vergank'lijk leven klev',
Maar alles doe, wat Gij gebiedt,
En eind'lijk eeuwig bij U leev'.
Amen.

12. Jacoba Bönker, Haarlem 21 januari 1920–Putten 18 april 2007.

Nu, aan tafel, nog enkele weken voordat hij stierf, greep hij zich vast aan zinnen die hij uitsprak. Ik hoorde door het ritme van het mompelen heen 'Doch geef, dat onze zielen niet aan dit vergankelijke leven kleven.'¹³ Zijn ritme, het murmelen vulde de leegte en moeder zweeg. Wat bleef was God die als een vaste rots¹⁴ bleef staan.

-
13. Ds. C. den Boer (Barneveld) Refoweb 31 juli 2013, *Enige gezangen Het liturgieboek*, in gebruik in de kerken/gemeenten die de 'liturgie van de Synode van Dordt' aanhouden, bevat de berijmde psalmen (van de berijming van 1773) plus enige gezangen = berijmde Schriftgedeelten en enkele vrije liederen. Voor zover ik weet heeft de Synode van Dordt (1618/1619) de laatstgenoemde 'enige gezangen' toegevoegd, omdat deze in gebruik waren in Overijsselse gemeenten en men het gebruik ervan niet verbieden wilde. In elk geval heeft genoemde Synode hiermee geen opening willen geven aan het zingen van vrije liederen in het algemeen in de erediensten, maar voorrang gegeven aan het liedboek (de Psalmen) dat Gods Woord ons biedt. En – aldus Calvijn – men kan de Heere niets beters toezingen dan Zijn eigen Woord.
14. Gezang 174.

Ziekte

(Ziekte, beterschap en gender, een manier van kijken)

Het schrijven begint over ziekte. In 2013 ben ik gediagnosticeerd met chronische lymfatische leukemie. Door de tijd die ik daardoor kreeg om te reflecteren op mijn werk en leven kwam vooral een centraal thema naar voren: Wie is die Ander die ik ontmoet. Getraind als contextueel begeleider is mijn blik vooral gericht op hoe 'trauma's' door generaties heen doorgegeven worden.¹⁵ Soms denk ik dat de angst die mijn moeder voelde vanuit de oorlog nog bij mijzelf aanwezig is.¹⁶ Het is een bedreiging van een 'veilige' ruimte waar volgens mij een ieder naar verlangt. Omgaan met geweld vergt flexibiliteit omdat iedereen daar vaak onverwacht op reageert. In de 'gevangenis' hoorde en zag ik daar extreme voorbeelden van. Onderstaande preken en brieven zijn een reactie op één van die antwoorden, die nadruk legt op de 'beheersbaarheid' van 'ziekte, afwijking en vreemdheid'.

Mijmeringen, september 2015.

Afgelopen anderhalf jaar was een vreemde periode voor mij. De ziekte klopte op mijn deur. Ik heb de deur opengedaan, want ik was benieuwd wat de ziekte mij bracht. Als gasten op de deur kloppen, ook al zien ze er niet uit, dan doe ik de deur open. Vaak blijken zij achteraf een merkwaardige vriend te zijn. De deur dicht houden levert meestal het tegendeel op van wat ik zou willen bereiken. Het zijn de gedetineerden die mij geleerd hebben dat de deur dicht houden en ten strijde gaan meestal gevangenschap oplevert. Vechten tegen deze vreemdeling, de ziekte, neemt dan mijn leven over.¹⁷ Het is beter te leren dansen met ziekte, dan er slag mee willen leveren en het buiten

-
15. Ivan Boszormenyi-Nagy, *Tussen geven en nemen, over contextuele therapie*, De Toorts 2005; *Deconstructief gerechtigde aanspraak* blz. 473 en *Legaat* blz. 476.
 16. Brandsma Teunis Titus, *Nu gaat het spel beginnen*, Narratio 2016. Madelon de Keizer, *Putten, de razzia en herinnering*, Bert Bakker, 1998. Dekker Pieter, Domp-seler van Gert, *Van naam tot nummer, slachtoffers van de Putterse razzia*, Louise, 2014. Jacoba Bönker woonde in Putten tijdens de razzia waarin 659 mannen, onder wie haar broer Wim, werden weggevoerd.
 17. Karin Spaink, *Ik heb het gevoel dat ik af ben*, De tien geboden, Arjan Visser, *Trouw* zaterdag 19 augustus 2006. *Ik geloof ook niet in het 'gevecht met kanker aangaan' omdat je daarmee suggereert dat er een tegenstander is die je kunt verslaan – of die jou kan verslaan.*

willen sluiten. Het gaat erom met deze nieuwe partner danspassen te leren waarbij deze tegenstrever tot metgezel wordt.¹⁸ Het is immers deze partner die mij uit mijn veiligheidszone haalt en mij nieuwe inzichten biedt. Kiezen voor het leven is de ziekte omarmen.¹⁹ Kwetsbaarheid hoort immers ook bij het leven en dat is zeker waar als ik niet in de gevangenschap van controle wil vervallen.²⁰ Ook de achteruitgang van het lichaam hoort bij het leven.²¹

Als dominee en theatermaker was de inzet van mijn werk om iedereen, ongeacht wat zij gedaan hadden, een stem te geven. Ieder mens is het waard om zijn verhaal gehoord te krijgen. Het gaat om aandacht en ruimte vragen voor verhalen die we vaak weg willen drukken. Als we het 'ongemakkelijke' opzij zetten, dan doen we dat waarschijnlijk ook bij de stemmen die in onszelf klinken. Voordat we het weten worden we een zombie, gevangen in de eigen droom over hoe het leven zou moeten zijn. Het gaat erom hoe open te staan voor deze kloppende deur. Haar binnenlaten levert mij eindelijk een beetje rust op. Tijdens de chemokuur heb ik zo lang mogelijk doorgewerkt, maar dat heeft niet goed uitgepakt, ik schoot in mijn eigen voet.

Nu ben ik voor 78 procent afgekeurd. Voor het overige percentage, vijf uur per week, gaan wij kijken wat ik nog in de gevangenis zou kunnen doen. Dat geeft heel veel rust.

-
18. Jan Bodisco Massink, *Heilig geloof, Heilig moeten, Orthodoxie en geestelijke gezondheid*, Het werk onzer handen, een pastoraaltheologische en dieptepsychologische beschouwing over orthodoxie, KSVG 2007 blz. 43. *Leven betekent een spanningsveld tussen deel en tegendeel, te beginnen met geboren worden en sterven. Zonder spanningsvelden geen leven.*
 19. Wolf Erlbruch, *De eend, de dood en de tulp*, Querido 2007. Dit heeft mij veel steun gegeven bij het 'openen' van de deur. Het boek heb ik aan menigeen overgelezen die bij mij op ziekenbezoek kwam. Ook het prentenboek *Moeder natuur komt mij halen*, Joost Bogert, Anne Broeren met illustraties van Cristel van Zunderd, uitgegeven in 2015 en het boek van Bette Westra, *Dood gewoon*, Gottmer 2015 hebben mij daarbij geholpen.
 20. *De hang naar genezing is een veelvraat, hij bezet het leven met ziek zijn en misschien beter worden, en vergalt de tijd en energie die iemand nog kan benutten met het zinloos in stand houden van een droom. Hoop is een verfijnde marteling die vandaag mistiger en minder aanwezig maakt dan overmorgen.*
 21. Karin Spaink, *Vallende vrouw, autobiografie van een lichaam*, Van Gennep Amsterdam 1993 blz. 157: *Mijn ziekte is geen tussentijd; er is geen later waarin genezing kan glogen. Mijn ziekte is mijn heden en mijn toekomst maar niet mijn leven. Wat veel mensen te verliezen hebben, is hun geloof in de almacht van genezers en in een sprookje-later dat als een wortel voor hun neus hangt maar onbereikbaar blijft, hoe hard ze ook lopen; wat ik te verliezen heb, is mijn gemoedsrust.*

Anderhalf jaar chronische lymfatische leukemie. Bij aanvang dachten de artsen en ik dat het een tropische ziekte was. Ik was terug gekomen uit Zuid-Afrika van een theaterproject met een bobbel in mijn nek. Na een halfjaar onderzoek en een punctie was de uitslag dat 78 procent van mijn witte bloedlichamen niet goed was. Een vrouwelijke hematoloog stelde een zware chemokuur voor die ze alleen aan jonge mannen gaven: 'Jij bent zo vitaal, dat kan jij wel aan,' zei ze. Ik was geveleid en om haar te imponeren wilde ik bij wijze van spreken wel om twee chemokuren vragen.

Ik was deze week nog bij mijn huisarts en vertelde hem dat ik zo graag wil blijven sporten. Hij zei: 'Harry, het is zoals het is. Volgens mij moet je niet te veel willen en doen,' een wijze raad.²² Ik ben vaak erg moe. Onaangekondigd. Sporten is niet altijd goed. Vooral als ik me forceer stort ik later in en kost het me dagen om te herstellen. Het is de kunst om niet uitgeput te raken. Mijn lichaam is een vreemde geworden. De vermoeidheid, waarschijnlijk veroorzaakt door de chemo, voel ik niet aankomen. Door de chemo is mijn concentratie ontregeld. De hematoloog zei dat het wel twee tot vier jaar kan duren voor ik mijn energie weer terug heb. Vroeger kreeg ik energie van mijn werk. Nu put het me uit. Ik had een afwijkende werkinstelling: 'ik ben wel ziek in mijn eigen tijd,' was mijn credo. Zo heb ik tot na mijn derde chemobehandeling door kunnen werken. Na één dag werken doodmoe naar huis en naar bed en de volgende dag weer naar het werk. Nu mag ik, aangemoedigd door anderen, ziek zijn.

Ik heb nooit voor geld gewerkt, dat past niet in mijn denken over leven. Ik werd betaald voor 28 uur en daarnaast was ik bezig met theaterprojecten en alle andere zaken die mijn aandacht trokken. Ik verdien goed, heb geen hypotheek en kinderen. Niet dat ik daarover niet heb gedroomd, maar mijn leven is anders gelopen. 'Gelukkig' maar want dromen zijn er voor inspiratie en niet om na te jagen. Dromen over een zorgboerderij in Overijssel of leven als verzoeningswerker en theatermaker in Noord-Ierland vielen in duigen. Zoals menig relatie met een vrouw uiteenviel. Op het moment dat ik hoorde dat ik 'bloedkanker' had raakte ik niet in paniek. Op de één of andere manier was het een nieuw avontuur voor mij.

22. Anton Dekkers, homeopathisch-antroposofische huisarts.

Daarnaast heb ik een levensinstelling waarin toeval een grote rol speelt. Alles valt mij toe. De goede dingen in het leven en de slechte. Daar moet ik het mee doen. Kreten als 'strijden tegen kanker' en 'kanker is topsport' ben ik wars van, te veel eer, te veel verzet tegen de nieuwe gast. Ik had een documentaire gezien over een man die alzheimer kreeg en dat als een avontuur aanging, ook al wist hij hoe het zou aflopen. In zo'n opstelling zit lef en schoonheid. Ik dacht: je leven heb je niet in eigen hand. Het gaat om niet alles willen controleren. Een 'buiten' blijven houden. Niet alles is tot onszelf te reduceren. Het is goed om mij open te stellen voor wat er op mijn pad komt, voor datgene wat ik niet kan plannen. Ik kan niet alles kiezen. Het is zo aan mij en mijn omgeving om deze vreemdeling, de ziekte, welkom te heten.

Het mooie is dat mensen die mij kennen niet bevreemd waren over mijn reactie. Ik wilde niet dat ik tot object van zorg werd. Dat kan nog wel eens voorkomen, zorg als beheersing van eigen angst als een uiting van het onvermogen om met leed om te gaan. Via zorgen wordt dan zelfbevestiging verkregen en kun je je goed voelen. Daar ben ik heel allergisch voor. Ongevraagde goede raad, daar was ik niet van gediend.

Ik heb lang in Noord-Ierland gewoond tijdens de 'burgeroorlog'.²³ Als je voorbij de pathologie, die vaak bij geweld meespeelt, kijkt dan refereert geweld vaak aan levensdrift. In ieder geval is dat bij mij aan de hand. Vragen over leven en wat leven is worden nog belangrijker. Die vragen wil ik wel aangaan. Dan is geweld niet beangstigend maar appelleert juist aan zaken die er toe doen. Hoe sta ik in mijn relaties, hoe ga je met anderen om? Wie wil ik voor die Ander zijn? Het haalt me weg uit egocentrisme. Ik ben niet het centrum van de wereld. Natuurlijk heb ik wel de angst van wat laat ik na als ik sterf of wie is er bij mij bij op deze laatste weg. Ik heb geen kinderen, ik wil iets nalaten, wat is dat dan?

23. Met een eufemisme wordt het ook wel *The Troubles* genoemd, *Lost lives, the stories of the men and women and children who died as a result of the Northern Ireland Troubles*, Daid McKittrick, Seamus Kelters, Brain Feeney, Chris Thornton and David McVea, Mainstream Publishing Company Edinburgh LTD 2008. *Legacy, A collection of personal testimonies from people affected by the Troubles in Northern Ireland*. BBC Northern Ireland 2008. *Northern Ireland, a chronology of the troubles 1968-1993*, Paul Bew and Gordon Gillespie. Joost Augusteijn, *From Public Defiance to Guerilla Warfare, The radicalisation of the Irish Republican army, a comparative analysis, 1916-1921* Universiteit van Amsterdam 1994. Twee goed toegankelijke boeken: Carlo Gébler, *The Glass Curtain, inside an Ulster Community*, an Abacus Boek 1991. Tony Parker, *May the Lord in His Mercy be Kind to Belfast*, Haper Colins Publishers 1993.

Ik sprak met een vriendin over mijn begrafenis.²⁴ Ik houd mij bezig met eindigheid. Ik vertelde haar dat mijn begrafenis waarschijnlijk een heel rare begrafenis wordt omdat ik zoveel verschillende mensen ken die als ze samenkomen elkaar waarschijnlijk niet kunnen uitstaan. Ik verkeer in kringen van theologen, therapeuten, artdirectors, criminelen, dansers, uitsmijters, hoveniers, professoren, bouwers, schilders, muzikanten, filosofen, anarchisten, socialisten, republikeinen, royalisten, trotskisten fundamentalisten, christenen, moslims, hindoes, boeddhisten, humanisten, atheïsten, joden, bergbeklimmers, psychoanalytici, feministen, budgetconsulenten, wandelaars, zeilers, verhalenvertellers, neurowetenschappers, psychoanalytici, medici, docenten, vluchtelingen, cipiërs en nog vele anderen. Zij zei: 'Je moet nu, bij leven, iets organiseren.' Dat heb ik opgepakt en een 'Festival of Broken Tears' georganiseerd. Als je samen tranen breekt dan heb je lol en wordt het verdriet minder. Er waren vijfenveertig sprekers die drie minuten over hun passie vertelden. Er waren sprekers uit Engeland, Zuid-Afrika, Roemenië.

Het was een geslaagd festival met poëzie, jazzmuziek, verhalen en eten. Alle deelnemers spraken over de passie die hen dreef. Iedereen had eten meegenomen dus dat was er in overvloed. Ik had de neiging de eindigheid uit te stellen. Ik was aanstormend talent waar anderhalf jaar geleden abrupt een einde aan kwam. Vriendschappen worden nu belangrijker en daarom wilde ik mensen met elkaar in contact brengen en ze laten spreken over hun passie. Ik heb het eigenlijk omgedraaid: 'Eindigheid klopt aan de deur en dan doe ik open. De deur ging open, de dood vroeg: 'Mag ik even op je schoot zitten?''²⁵ De vraag van de dood bracht mij nieuwe inspiratie en schoonheid. Schoonheid die ik ook zocht in de gevangnissen, achter het geweld dat mensen elkaar aandoen. Alle emoties kwamen bij mij langs. Maar de schoonheid die ik zocht vond ik ook. Schoonheid die plotseling op onverwachte plekken toevalt. Zoals in de gevangenis en tijdens het werken in het buitenland en die ik nu meemaak met mijn ziekte. Ik geniet van het leven. Ik denk dat ik meer ben gaan genieten doordat ik ziek ben. Maar ik ben ook meer eenzaam. Mijn vertrouwde lichaam laat me in de steek. Het is niet mooi om alleen met pijn te zijn. De gedachte dat ik alleen zou kunnen sterven met de vraag: wie vind mij dan? Dat is mijn angst, want ik heb niets geregeld. Het zijn angsten van mijn

24. Collega-gevangenispredikant Liesbeth de Jongh.

25. Bette Westera, *Doodgewoon*, Gottmer, 2015, blz. 3.

bewustzijn op het moment in het nu, maar als ik sterf is dat bewustzijn er niet meer. Dat geeft rust. En ik weet, ik heb een heel groot netwerk. Ik ga voorlopig door, nu zonder chemo. Mijn energie beetje bij beetje terugwinnen. Ik vind het eigenlijk wel mooi hoe ik er mee omgegaan ben. Als de eindigheid weer klopt dan zeg ik 'wees welkom.' Nu kies ik voor het leven, ook als de eindigheid opnieuw op mijn deur klopt. Eindigheid is immers onafwendbaar.

Een vriend van mij uit Zuid-Afrika wil een leefgemeenschap beginnen. Niks mooiers om daar te sterven lijkt me.

*Ik wil je graag iets vragen, Dood.
Mag ik even op je schoot?
Even maar: Ik ben nog klein
en vraag me af hoe het zal zijn
om dichterbij je toe te leven.*

*Toe nou, Dood, het hoeft maar even.
Vijf minuutjes lijkt me fijn.
Dan denk ik dat ik later,
als je langskomt,
minder bang voor je zal zijn.*

Beste collega's, vrienden, familie, kennissen

Brief geschreven in november 2013 aan familie en vrienden om ze op de hoogte te stellen van mijn ziekte en hoe ik ermee om wil gaan. Het komt erop neer dat ik niet een 'object van zorg' wil zijn.

Het leven is inleveren en loslaten. Vaak op momenten die zich onverwachts aankondigen.

Zo ook nu. Net terug van de bedrijfsarts. Daar is besloten om de achttien uur werken in Lelystad terug te brengen tot zestien uur verspreidt over twee dagen. Dit alles dan met een rustmoment tussen de middag – er is vast wel ergens een lege cel om even bij te tanken. Wat voor mij nu belangrijk is, is regelmaat. Dit is een van de redenen dat ik wil blijven werken, mede ook omdat ik mij in het werk in Lelystad op mijn plaats voel. De laatste zes weken ben ik van vijfenveertig vijfenzestig geworden. Een nogal snelle ontwikkeling waarin ik zo'n twintig jaar heb overgeslagen. Beelden, verlangens, plannen staan op de helling en er is een lichaam dat ik niet ken. Het communiceren met elkaar is dan ook ingewikkeld geworden. Het is een nieuw avontuur waarmee ik in mijn werk – wat ben ik blij met dit werk – nieuwe bronnen kan aanboren. Bronnen over insluiting en uitsluiting.

Vreemd genoeg is het voor jullie lezers ook moeilijk. Het lijkt alsof er twee bewegingen zijn. De eerste beweging is om mij te zien als object van zorg, zonder af te wegen of die vorm van zorg passend is. In het christendom zijn we zo gewend aan en getraind in de zorg voor de ander op een manier waarbij de vraag of de vorm waarin die zorg gegoten wordt wel behorend is.²⁶ Een andere beweging is die van niets laten horen.²⁷

Kortom ik ben aan het zoeken maar daarnaast zoeken jullie, mijn omgeving, mee.

26. Ik noem dat ook wel het 'ziekelijke' in het christendom. Het is een jezelf wegcijferende liefde die voortdurend om bevestiging vraagt van die ander. Er ontstaat zo afgeleide liefde die alleen gevoed kan worden door de ander, waarin die ander tot object van zorg wordt gemaakt. De ander wordt dan niet gezien en paradoxaal is de zorg dan zelfzuchtig omdat die ander tot object van zelfstreling wordt.

27. Zich verhouden tot ziekte vraagt moed van die ander, omdat die ander ook met eigen kwetsbaarheid geconfronteerd wordt.

Ik blijf hopen op anders, een nieuwe verhouding tot mijn lijf waarin een nieuw 'zelfbeeld' mag ontstaan waar 'vreugde/passie' een nieuwe grond mag worden voor mijn leven en dit alles op een andere manier, zoals ik me tot zes weken geleden had voorgesteld.

Met vriendelijk groeten,

Harry